# SH. AYAPOV DÓRETIWSHILIGINDE TÓRTLIKLER

***Genjemuratova Gulmira Keunimjay qızı***
***Ájiniyaz atındaǵı NMPI, Ana tili hám ádebiyatı(qaraqalpaq tili) qánigeligi magistrantı***

**Annotaciya**: Bul jumısta Sh. Ayapov dóretiwshiligindegi tórtlikler máselesi formalıq hám mazmunlıq kózqarastan úyreniledi.

**Gilt sóz**: lirika, lirikalıq qahraman, tórtlikler, ólshem, rubayı hám t.b.

Tórtliklerdi qaraqalpaq ádebiyatında T. Jumamuratov, I. Yusupov, T.Sársenbaev, K. Raxmanov, J.Izbasqanov, M. Seytniyazov, K. Karimov, B.Genjemuratov, S.Ibragimovlar ózleriniń joqarı kórkemlikke iye tórtliklerin dóretti. Tórtlikler jóninde professor Q. Orazımbetov tómendegishe pikir bildiredi.

«Tórtlikler házirgi qaraqalpaq poeziyasında eń keń rawajlanǵan formalardıń birine aylandı. Qaraqal-paq ádebiyatındaǵı tórtliklerdi rubayıma, tórtlikpe dep shatastırıp otırıwdıń zárúrligi joq. Olar - ápiwayı tórtlikler. Biraq bunnan tórtliklerge tálimsip qaraw degen túsinik kelip shıqpaydı. Aruz ólsheminiń belgili bir tarmaqlarında jazılıp, rubayı atanǵanı menen olardıń tórtliklerden artıqmash yamasa kerisinshe, qaraqalpaq ádebiyatına aruz jat bolǵanlıqtan tórtlik etip dóretilgenlikten onıń aruzdan kemshilik jeri joq. Tiykarǵısı bul shıǵarmalardıń kórkemlik dárejesiniń joqarı bolıwında, kórkem, tereń pikirlerdi bul formadaǵı shıǵarmalarda bere biliwinde. Házirgi dáwirge kelip shayırlarımız kishi lirikalıq kórkem formanıń usı túrin ele de tereńirek ózlestirip, olardı túrlishe qubıltıp, janrlıq formasın jetilistirip atır» [3:81].

Kishi lirikalıq formanıń bul túrin óz dóretpelerinde ózinshelik ózgeshelik penen qollanıp atırǵan shayırlardıń biri Sh. Ayapov bolıp tabıladı. Biz onıń tómendegishe tórtliklerin kóriwimizge boladı.

Óz sayań ózińe túspes, mısalı,
Sayańdı salıp júr degen de sóz bar,

Birazlar sayasınan qorqıp jasaydı,

Sayasına bağıp jasar birazlar [3:33-34].

Shayırdıń joqarıdağı tórtliginde ómir qubılısları haqqında sóz baradı. Shayır bul tórtlik arqalı jaqsılıq, ǵamxorlıq, miyirmanlıq sıyaqlı ómirde ushrasatuǵın unamlı qubılıslarǵa oqırmandı shaqıradı. Tórtlikte ómirde hátte ózin oylamaytuǵın, islegen isleri ózine de paydasız insanlarǵa átirapındaǵılarǵa jaqsılıq qılıw tiyisligin násiyatlap, ayırım insanlardıń óz pikirine, jolına iye bolmawı nátiyjesinde ózinen, átirapındaǵılardan basın buǵıp jasawshılar haqqında aytadı. Bul tórtlik tek ǵana mazmunı tárepinen joqarı jazılıp qoymastan, al bálkim kórkemligi de ádewir joqarı yaǵnıy tórtlik *abab* formasında shalıs uyqasta jazılıp, qosımta menen menen qosımatanıń uyqasıwın *«mısalı» «jasaydı»* sózlerindegi *«ı»* sesinde, tubir hám qosımtanıń uyqasıwın «sóz bar» hám «birazlar» sózinde kóriwimizge boladı.

Jáne de shayırdıń dóretiwshiliginde turmıslıq máselelerdi sóz etetuǵın tómendegishe tórtliklerdi ushratamız.

Dawrıq shawqımlardan talıqqan ruwxım,

Jalǵan jasıqlardan jalıqqan ruwxım,

Ámiwdey ańǵarın ketealmas qazıp,

Aldanǵan, Aralday barar qulazıp [1:34].

***

Qanday záwlim kók saray,

Tamashalap asıqpay,

Kiyatırsam qus ushtı,

Biraq sılt etpes toǵay [1:50].

***

Tóbeńdi kórsetpey ketseń de,

Tuwılǵan jer seni sağınar,

Tóbesin kórsetpey ketkenniń

Kewlinde bir ómir daǵı bar [2:48].

Birinshi tórtlik publicistikalıq mazmunda jazılǵan bolıp, lirikalıq qaharmannıń ómirdegi ótirik-jalǵanlardan, paydasız saltanatlı shawqım súrenlerden jalıqqan halatın kóriwimizge boladı. Turmıstıń búgingi kúninde ushrasıp turǵan bunday unamsız qubılıslarǵa qarsı gúresiwde sharasızlıǵın beriw ushın Ámiw hám Araldıń búgingi halatın parallel qoyıp suwretleydi. Tórtlikte «ruwxım» epiforasın qollanıw arqalı lirikalıq qaharmannıń unamsız qubılıslarǵa qatnasına anıqlıq kirgizip tur. Al Aralǵa, Ámiwge teńew arqalı lirikalıq qaharmannıń imkansız jaǵdayın aytadı.

Ekinshi tórtlikte de dúnya hádiyselerine óziniń qatnasın bildiredi. Dúnyanı «kók saray» metaforası arqalı atap, ondaǵı ushrasatuǵın waqıyalardı «qus» metaforası arqalı beredi.

Úshinshi tórtlikte bolsa, Ana Watan hám onı súyiwshi hár bir perzenttiń keshirmelerin, elinen, jerinen ayra túsken insannıń sezimlerin sóz etedi.

Ulıwmalastırıp aytqanımızda, shayır Sh. Ayapov dóretiwshiligindegi tórtliklerde ómir qubılısların beriwde tek ǵana filosofiyalıq mánis bolıp qoymastan, al bálkim publicistikalıq mánis te ushrasadı. Bul bolsa shayır Sh.Ayapov tórtliklerińiń basqa shayırlar dóretiwshiligindegi tórtliklerden ózgesheligin, ózinshe stilin belgilep tur.

**Paydalanılǵan ádebiyatlar**

1. Аяпов Ш. Лирика, Нөкис, «Қарақалпақстан» ,1990.
2. Аяпов Ш. Жаслықтың ҳәр деми. Нөкис, «Қарақалпақстан» ,1988.
3. Оразымбетов Қ. Ҳәзирги қарақалпақ лирикасында көркем формалардың эволюциясы ҳәм типологиясы (1970-2000-жыллар лирикасы мысалында). Нөкис, «БИЛИМ». 2004.
4. Жаримбетов Қ, «XIX әсир қарақалпақ лирикасының жанрлық қәсийетлери ҳәм раўажланыў тарийхы» Нөкис «Билим», 2004.